

TOESPRAAK EKKLESIA BREDA zondag 18 juni 2017

Lichaam en bloed

Alex van Heusden

Kaïn doodt Abel, zijn broeder. Kaïn is dader, Abel is slachtoffer. Nog vóór er één mens een natuurlijke dood is gestorven, is er al een vermoord, in een bewuste daad, niet in een vlaag van woede, maar met voorbedachten rade; in het ruige veld, dat wil zeggen: in het onbebouwde en onbewoonbare deel van de aarde, terzijde van de akker, het in cultuur gebrachte land, daar waar geen mensen zijn en dus geen getuigen.

De eerste moord. Omdat moord en doodslag op vele manieren schering en inslag zijn in de geschiedenis der mensen, staat dit verhaal vooraan in de bijbel, die oude bibliotheek. En wel met de bedoeling dat wij ons er scherp bewust van worden hoe het toegaat in deze wereld en ons de vraag stellen hoe moord en doodslag een halt kunnen worden toegeroepen.

Ze zijn broers, Kaïn en Abel. Eerst wordt Kaïn geboren, daarna wordt nog een geboorte verteld, die van Abel. Er staat: 'zijn broeder Abel', waarmee gezegd wordt dat Abel vóór alles de broeder is van Kaïn en de vraag die hier impliciet gesteld wordt, is of hij ook als broeder door Kaïn gekend zal zijn. De naam Kaïn doet een stoere, stevige man vermoeden, iemand die gegrondvest is. En Abel? Zijn naam betekent: damp, lucht, nietig, vergeefs. Zo verschijnen zij na elkaar: de man en zijn broeder, de 'gegrondveste' en de 'vergeefse'.

Over hun jeugd horen we niets, nauwelijks geboren zijn de twee al volwassen. De verteller gaat met rasse schreden naar de pointe van het verhaal. Kaïn representeert de mens die de opdracht vervult de akker te dienen. Daarmee vergeleken is Abel als herder van schapen tweederangs. De vraag is nu: hoe gaat de mens om met zijn broeder die in alles de tweede is?

Ze brengen beiden een gave. Kaïn van de vruchten van de akker, Abel uit de eerstgeborenen van zijn schapen. Zo ging dat: gaven gerelateerd aan werk en inkomsten. Maar dan: 'JHWH keek naar Abel en zijn gave, naar Kaïn en zijn gave keek hij niet.' Hoe kunnen we dat verstaan? Waarom Abel wel en Kaïn niet? Is de god met de vierletternaam een god onberekenbaar, een die de ene mens verkiest boven de ander zonder dat hij zegt waarom, uit pure willekeur?

Ik versta het zo. De god met de vierletternaam stelt zich aan Kaïn ten voorbeeld. Hij kijkt (en dat moeten we letterlijk nemen) naar de zwakke broeder, in alles de tweede, die op aandacht en bescherming is aangewezen. Zo moet ook Kaïn doen. Maar Kaïn, gewend alle aandacht te krijgen en ervan overtuigd in de bijzondere gunst te staan van de godheid - had zijn moeder na zijn geboorte niet uitgeroepen: 'Ik heb een man gegrondvest, met JHWH' - Kaïn raakt verteerd door jaloezie. 'Toen ontvlamde Kaïn en zijn aangezicht viel', dat wil zeggen: hij kijkt niet naar zijn broeder Abel als naar iemand voor wie hij verantwoordelijkheid draagt, maar keert zich van hem af.

Dan spreekt JHWH tot Kaïn omdat hij weet wat in de mens omgaat en waartoe onbeteugelde woede kan leiden. Wie in zijn woede gaat zinnen op het kwade, wordt door het kwade gegrepen en dan is de zonde niet ver meer. Maar, zo houdt het verhaal ons voor, het is mogelijk de aandrift tot het kwade te beheersen en een kettingreactie van kwaad tot erger te voorkomen. Nergens in de bijbel wordt het kwaad voorgesteld als zelfstandige macht en blind noodlot waartegen de mens niets zou vermogen.

Eén keer in het verhaal slechts spreekt Kaïn over Abel, zijn broeder, maar wel in ontkenkende zin. Hij stelt de vraag die elke mens stellen moet: ben ik de hoeder van mijn naaste mens, mijn zuster en broeder? Kaïn, de mens die als opdracht heeft de akker te dienen en te behoeden, ontkent zijn broeders hoeder te zijn. Maar doordat hij de relatie met zijn broeder onherstelbaar heeft verbroken, heeft hij zijn eigen bestaansgrond letterlijk verwoest. Het bloed van Abel dat stroomt uit zijn dode lichaam, heeft de akker onvruchtbaar gemaakt en Kaïn wordt veroordeeld tot een zwervend bestaan. Pas dan, geconfronteerd met de gevolgen van zijn misdaad, realiseert hij zich wat hij heeft gedaan: 'Te groot is mijn schuld om te dragen' (Genesis 4:13). Dat is straf genoeg. Voortaan moet Kaïn leven met een schuldbesef dat niet te dragen valt. Nu is hij de zwakke, kwetsbare mens - 'ieder die mij vindt, zal mij vermoorden' - en daarom neemt JHWH hem in bescherming. Kaïn mag niet gedood worden: 'Voorwaar dan, wie ook maar Kaïn vermoordt, zeventvoudig wordt het gewroken' (Genesis 4:15).

Kaïn trekt weg, 'van het aangezicht van JHWH', en vestigt zich in het land Nod, een naam die 'Dwaaloord' betekent. Paradoxaler kan het niet worden gezegd: je *vestigen* in het land *Dwaaloord*. Waar moet Kaïn heen na wat hij heeft gedaan? Nergens kan hij heen, nergens vindt hij rust voor zijn geest.

Elke mens is vlees, bijbels gesproken. En alle vlees is gras - gras verdort, een bloem verwelkt (Jesaja 40:7). We zijn ons lichaam, wij mensen - zonder lichaam zijn wij niet; hoe zou een ziel het zonder lichaam moeten stellen? Onze lichamen leven en zo komt het dat wij leven, met alles wat ons tot mensen maakt: lachen en wenen, vallen en opstaan, denken en voelen, liefhebben, strelen, werken en rusten, elkaar vergeven als dat moet. Maar onze kracht, dat wat ons in leven houdt en doet ademen en in beweging zet, is ook onze zwakte. We zijn brekebenen, kwetsbaar, weerloos, nietig, spastisch, vatbaar voor ziektes, aan beperkingen onderhevig - en ten slotte wacht ons de dood. Zo is het organisch geregeld. Door wie of wat? Wie het weet, mag het zeggen.

In het zweet van je aangezicht / zul je brood eten / totdat je keert naar de akker / want daaruit ben je genomen; / want stof ben je / en tot stof keer je terug. Zo lezen we in het boek Genesis (3:19).

En als het nu zo was dat iedere mens die ter wereld komt, op hoge, gezegende leeftijd, door zorg omringd, verzadigd van dagen in vrede sterft... Maar zo is het niet. Mensen sterven per ongeluk omdat brand uitbreekt in hun onveilige woontoren. En laten we ons scherp bewustzijn dat deze ramp mede het gevolg is van de toenemende kloof tussen arm en rijk. Mensen sterven als gevolg van hongersnood, ziekte die kan worden genezen, maar medicijnen zijn onbetaalbaar. En als slachtoffers van vervolging, aanslagen en oorlog. Lichamen afgebeeld, ter dood gedoemd, vergoten bloed dat schreeuwt uit de aarde. Mensen die mensen naar het leven staan. Kaïn doodt zijn broeder Abel.

Wij, hier bijeen, we staan in een traditie, uit een diep verleden tot ons gekomen, ter gedachtenis aan één mens, geboren uit een Joodse vrouw en daarom zelf een Jodenman, Jezus van Nazaret. Over hem staat geschreven dat hij, aan de vooravond van zijn lijden en dood, met zijn leerlingen aan tafel ging (Lukas 22:14-30) - de vooravond ook van het Pascha, het feest van bevrijding uit het slavenhuis. In zijn dagen stond zijn land onder het schrikbewind van het Romeins Imperium, een groot, meedogenloos systeem van slavernij en onderwerping, met de dood als voornaamste machtsinstrument. Hij stond op tegen dat systeem, ten behoeve van kleine mensen, in naam van zijn kleine-mensen-god, vol verlangen naar een nieuwe wereldorde - niemand meer een ander onderhorig, geen mens.

Tijdens die laatste maaltijd nam hij brood, sprak het dankgebed, brak het en gaf het zijn leerlingen en zei: 'Dit is mijn lichaam dat voor u gegeven wordt, doet dit ter gedachtenis aan mij.'

Daarna nam hij de beker die na de maaltijd gedronken wordt, en zei: 'Deze beker is het nieuwe verbond in mijn bloed dat voor u vergoten wordt.'

Lichaam en bloed. Ter gedachtenis. Zo doen wij hem na als wij hier bijeenkomen. Dienst van de tafel, viering van eucharistie. Het is een oud, Grieks woord, 'eucharistie', het betekent 'dankzegging'. Dank je wel, voor je levensinzet ten einde toe, dienstbaar aan kleine mensen, verstoten, opgevreten door man en macht. Dank je wel voor dit ritueel van solidariteit. Het moge ons leren en motiveren daadwerkelijk solidair te zijn met de minsten der mensen, zoals jij dat was.

Solidair kun je enkel zijn als je dienstbaar bent. Niet hoog op een troon gaan zitten, je boven anderen verheven achten, met misplaatst superioriteitsgevoel. Ook niet je eigen cultuur en samenleving, met het daar heersende stelsel van normen en waarden, op een voetstuk plaatsen. Dat leidt enkel tot minachting van anderen - vreemdelingen, vluchtelingen. 'Wij' tegenover 'zij'. En die 'zij' houden we liefst op afstand, buiten onze grenzen.

Als de leerlingen, na de maaltijd, ruzie maken over wie van hen de grootste zou zijn, houdt hun leraar hen een spiegel voor (Lukas 22:25-27):

*De volkeren hebben koningen die over hen heersen,
en hun machthebbers laten zich weldoeners noemen.*

Maar gij - zo niet!

*De grootste van u moet worden als de jongste
en wie de leider is als een die dienst.*

Want wie is groter:

die aanligt of die bedient?

Toch zeker die aanligt?

Maar ik ben in uw midden als een die dient.

Niet heersen, maar dienen. Zo zal het zijn in de nieuwe wereldorde. Heersen wijkt voor dienen. Die nieuwe wereldorde, nieuwe mensheid op aarde moet worden inge oefend in de beweging die door Sja' oel, bekender onder de naam Paulus, 'lichaam van de messias' wordt genoemd (1 Korintiërs 12) - zijn lichaam en bloed in deze wereld.

Om te gaan een weg van dagen, / liefdesweg, die ooit zal leiden / naar een menselijk bestaan.

Zeg 'amen' - zo moge het zijn.